

JACEK NOWAK SAC
UKSW Warszawa
ORCID: 0000-0001-5722-162X

Nowenna do Miłosierdzia Bożego w kontekście liturgii paschalnej

The Divine Mercy Novena in the Context of Paschal Liturgy

Abstract

Article „The Divine Mercy Novena in the context of paschal liturgy” shows links between the content of the novena and the Good Friday universal prayer and it explains on what basis it is prayed on certain concrete days. The article presents first the moment of St. Faustina’s apparitions of Jesus (March 26th, 1937) and of the writing down the novena (August 10th, 1937). Next, it depicts difficulties in the propagation of the novena and the role of Fr. Michał Sopoćko in the theological explanation of this form of prayer. The article’s second part compares the text for each day of the novena with the Good Friday universal prayer. The fact is underlined that this matter is to be seen within the context of the pre-conciliar liturgy. The third part explains the novena in the liturgical context of each day, that is, of entire paschal mystery: the Lord’s Passion, Death and Resurrection. The final conclusion shows how strictly interlinked is the novena with liturgical texts; and even though it was conceived 25 years before the *Vaticanum II*, it fulfills the pronouncement that pious exercises should flow out of the liturgy and lead back to it (cf. *Sacrosanctum Concilium* 13) thanks to the identical content of both.

Keywords: history of the cult of Divine Mercy, Divine Mercy Novena, Good Friday universal prayer, Easter Octave, cult of Divine Mercy and the liturgy

Abstrakt

Artykuł *Nowenna do Miłosierdzia Bożego w kontekście liturgii paschalnej* ukazuje powiązanie treściowe nowenny z modlitwą powszechną Wielkiego Piątku i uzasadnia dni, w których jest ona odmawiana. Opracowanie przedstawia najpierw moment objawień św. Faustyny (26 marca 1937 r.) i spisania nowenny (10 sierpnia 1937 r.). Następnie pokazuje trudności z propagowaniem nowenny i rolę w wyjaśnianiu tej modlitwy przez bł. Michała Sopoćkę. Druga część porównuje treści poszczególnych dni nowenny z wezwaniami modlitwy powszechnej Wielkiego Piątku. Podkreślony jest też fakt, iż należy rozpatrywać to zagadnienie w kontekście liturgii przedsoborowej. Trzecia część artykułu wyjaśnia nowennę w kontekście dni, które należy rozumieć jako całe misterium paschalne, a więc mękę, śmierć i zmartwychwstanie. Końcowy wniosek ukazuje ścisły związek nowenny z tekstami liturgicznymi i choć powstała ona 25 lat przed Soborem Watykańskim II, to wpisuje się w ducha Kościoła, że nabożeństwa powinny wypływać z liturgii i do niej prowadzić (por. KL 13). Tak oto treści tych obu form są tożsame.

Słowa kluczowe: historia kultu Miłosierdzia Bożego, nowenna do Miłosierdzia Bożego, modlitwa powszechna Wielkiego Piątku, oktawa Wielkanocy, kult Miłosierdzia Bożego a liturgia.

Znane są różne formy kultu Miłosierdzia Bożego, które wynikają z prywatnych objawień, jakie miała św. Faustyna Kowalska. Na szczególną uwagę zasługuje nowenna do Miłosierdzia Bożego z racji na swą rozbudowaną formę oraz na powiązanie z liturgią Kościoła.

Według świadectw *Dzienniczka* św. Faustyny ta modlitwa powstała na wyraźne polecenie Pana Jezusa podczas objawień, jakie miała święta. Ponadto nowenna wiąże się również z obietnicami, które zapewniają o skuteczności tej formy modlitwy.

W związku z tym warto spojrzeć na tę nowennę od strony teologicznej, a konkretnie: poprzez pryzmat liturgii Kościoła.

1. Geneza i historia tekstu modlitwy

Św. Faustyna 26 marca 1937 r., czyli w Wielki Piątek, doznała wielkiej łaski, polegającej na duchowych zaślubinach z Panem Jezusem. Ten fakt zanotowała w swoim *Dzienniczku*: „(...) wprowadził mnie w tak ścisłą łączność z sobą, i zaślubiło się serce moje z Jego Sercem w sposób miłosny, i odczułam Jego najłżejsze drgnienia, a On moje. Ogień mojej miłości, stworzony, został złączony z żarem

wiekuistej miłości Jego. Wszystkie łaski ta jedna przewyższa swym ogromem. Troistość Jego ogarnęła mnie całą i jestem całą zanurzona w Nim, mocuje się jako moja maleńkość z tym Mocarzem nieśmiertelnym. Jestem zanurzona w niepojętej miłości i w niepojętej męczarni z powodu Jego męki. Wszystko, co się dotyczy Jego Istoty, i mnie się udziela¹.

W ten pamiętny Wielki Piątek św. Faustyna odczuwała stan, który można by nazwać ekstazą, ale na zewnątrz nic nie było widać i mogła prowadzić swoje zwyczajne życie. Cieszyła się, że Jezus chroni ją przed wzrokiem ludzi. W tym kontekście zanotowała tego dnia: „(...) z tą łaską wstąpiło w duszę moją całe morze światła w poznaniu Boga i siebie, i zdumienie ogarnia mnie całą i wprowadza jakoby w nową ekstazę, że Bóg raczył się zniżyć do mnie tak maleńkiej²”.

Tego samego dnia o godzinie trzeciej, czyli 15.00, św. Faustyna modliła się krzyżem, a więc należy rozumieć, że leżała krzyżem, i modliła się za cały świat. Wówczas Pan Jezus nakazuje jej odprawić nowennę przed świętem Miłosierdzia Bożego. Święta zapisała to polecenie w słowach: „Jezus mi każe odprawić nowennę przed Świętem Miłosierdzia i dziś ją mam zacząć o nawrócenie świata całego i poznanie miłosierdzia Bożego.

– Aby wysławiła wszelka dusza dobroć Moją. Pragnę zaufania od swych stworzeń, zachęcaj dusze do wielkiej ufności w niezgłębione miłosierdzie Moje. Niechaj się nie lęka do Mnie zbliżyć dusza słaba, grzeszna, a choćby miała więcej grzechów niż piasku na ziemi, utonie wszystko w otchłani miłosierdzia Mojego³.

W *Dzienniczku* nie ma tekstu tej nowenny ani żadnej wzmianki z któregośkolwiek dnia tej modlitwy, którą św. Faustyna odmawiała od 26 marca do 3 kwietnia 1937 r. Dopiero 4 kwietnia 1937 r., a więc w Niedzielę Przewodnią, czyli w święto Miłosierdzia Bożego, św. Faustyna otrzymała zalecenie:

„Córko Moja, czyni, co jest w twej mocy w sprawie rozszerzenia czci miłosierdzia Mojego, Ja dopełnię, czego ci nie dostawa. Powiedz zboliałej ludzkości, niech się przytuli do miłosiernego Serca Mojego, a Ja ich napelnę pokojem⁴”.

¹ Faustyna Kowalska. 2002. *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej* (dalej: *Dzienniczek*), nr 1056: 318, Warszawa: Wydawnictwo Promic.

² *Dzienniczek*, nr 1057: 319.

³ *Dzienniczek*, nr 1059: 319. Wytluszczone teksty są to słowa skierowane przez Pana Jezusa do św. Faustyny.

⁴ *Dzienniczek*, nr 1074: 322.

Po kilku miesiącach od otrzymania polecenia i odprawieniu nowenny, pod datą 10 sierpnia 1937 r. w *Dzienniczku* znajduje się gotowy tekst nowenny⁵. Można przypuszczać, że św. Faustyna wpisała tekst w oparciu o ewentualne wcześniejsze zapiski, które się nie zachowały. We wstępie do nowenny znajduje się zapis: „Nowenna do Miłosierdzia Bożego, którą mi nakazał Jezus napisać i odprawiać przed świętem Miłosierdzia Bożego. Rozpoczyna się w Wielki Piątek”⁶. Następnie występuje wyjaśnienie celu i okoliczności powstania tekstu nowenny:

„Pragnę, abys przez te dziewięć dni sprowadzała dusze do źródła Mojego miłosierdzia, by zaczerpnęły siły i ochłody, i wszelkiej łaski, jakiej potrzebują na trudy życia, a szczególnie śmierci godzinie. W każdym dniu przyprowadzisz do Serca Mego odmienną grupę dusz i zanurzysz je w tym morzu miłosierdzia Mojego. A Ja te wszystkie dusze wprowadzę w dom Ojca Mojego. Czynić to będziesz w tym życiu i przyszłym. I nie odmówię żadnej duszy niczego, którą wprowadzisz do źródła miłosierdzia Mojego. W każdym dniu prosić będziesz Ojca Mojego przez gorzką mękę Moją o łaski dla tych dusz”⁷.

W tych słowach dostrzega się charakterystykę i zapowiedź szczególnego osobistego posłannictwa św. Faustyny, co widać w kontynuacji tego zapisu: „Odpowiedziałam: Jezu, nie wiem jak tę nowennę odprawiać i jakie dusze wpierw wprowadzić w Najlitościwsze Serce Twoje. – I odpowiedział mi Jezus, że powie mi na każdy dzień, jakie mam dusze wprowadzić w Serce Jego”⁸. Inicjatywa i zachęta do nowenny wypływa wprost od Pana Jezusa – według zapisków św. Faustyny. Można jednak wnioskować, że modlitwy na każdy dzień nowenny w intencji różnych grup wiernych, wskazanych przez Jezusa, nie wywodzą się wprost od Niego, lecz zostały ułożone przez samą św. Faustynę.

Nowenna dość szybko dotarła do rąk wiernych, ponieważ już w sierpniu 1937 r. bł. Michał Sopoćko odwiedził chorą św. Faustynę w klasztorze w Łagiewnikach i znalazł w jej *Dzienniczku* teksty nowenny do Miłosierdzia Bożego, a także koronkę i inne pobożne wezwania. Po uzyskaniu *imprimatur* wydrukował tekst w Krakowie. Pewną liczbę egzemplarzy przewiózł do Wilna. Po wyczerpaniu nakładu kuria wileńska pozwoliła na przedruk w 1940 r.⁹ Po II wojnie światowej bł. Michał

⁵ Dzienniczek, nr 1209–1230: 346–352.

⁶ Dzienniczek, nr 1209: 346.

⁷ Dzienniczek.

⁸ Dzienniczek.

⁹ Eugeniusz Weron. 1991. Teologiczna analiza nowenny do Miłosierdzia Bożego. W *Wobec tajemnicy Bożego Miłosierdzia*. Red. Lucjan Balter, 247. Poznań: Pallottinum.

Sopoćko wydał książeczkę *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, wydrukowaną w wydawnictwie *Albertinum* w Poznaniu w 1949 r. Przy każdym dniu nowenny umieścił rozważanie, które stanowi obszerny komentarz wprowadzający w tematykę każdego dnia nowenny.

Rozpowszechnienie się i rozwój kultu Miłosierdzia Bożego został jednak powstrzymany przez zakaz Kongregacji Świętego Oficjum z 28 listopada 1958 r. w piśmie do Prymasa Polski, kard. Stefana Wyszyńskiego. Była w nim m.in. mowa, że objawienia s. Faustyny Kowalskiej nie mają charakteru nadprzyrodzonego i należy zakazać propagowania kultu Miłosierdzia Bożego w formie proponowanej przez nią¹⁰. Potwierdziła to notyfikacja z 6 marca 1959 r.¹¹ W tym dokumencie jest wyraźnie mowa, że zakazuje się propagowania obrazów i pism dotyczących kultu Miłosierdzia Bożego w formach przedstawionych przez s. Faustynę, a biskupom poleca się roztropnie usunąć obrazy, które zostały wcześniej wystawione do kultu. Zakaz ten dotyczył tym samym nowenny do Miłosierdzia Bożego.

Wówczas ks. Michał Sopoćko z ks. Julianem Chróściechowskim wykazali w oparciu o Pismo Święte, Tradycję i liturgię Kościoła zgodność form kultu związanego z prywatnymi objawieniami św. Faustyny z oficjalnymi modlitwami Kościoła. Te treści wydali w książce w języku łacińskim: *Domine, miserere nobis*¹². W niej zastąpili tekst nowenny św. Faustyny tekstem modlitw ściśle liturgicznych, zaczerpniętych z Mszału rzymskiego. W ten sposób powstała łacińska forma nowenny pt.: *Preces novendiales misericordiam divinam implorantes*¹³. Sopoćko i Chróściechowski wykazali zatem, że nowenna podana przez św. Faustynę tkwi w duchu oficjalnej liturgii Kościoła i niemalże w dosłownym brzmieniu treści.

Mimo zakazu kult Miłosierdzia Bożego rozszerzał się. Stolica Apostolska brała pod uwagę różne pisma uzasadniające w sposób teologiczny kult Miłosierdzia Bożego. Na ich podstawie Kongregacja Nauki Wiary cofnęła wcześniejszy zakaz¹⁴. W piśmie o swojej decyzji z 15 kwietnia 1978 r. napisała, że wzięto pod uwagę oryginalne dokumenty nieznane w 1959 r., oraz na podstawie próśb biskupów polskich Kongregacja ogłasza, iż zakazy zawarte w notyfikacjach z 1959 r. już nie są wiążące. Dzięki temu od tego czasu można było oficjalnie propagować kult Miłosierdzia Bożego i tym samym odmawiać nowennę.

¹⁰ Data i treść dokumentu podana za: Izidor Borkiewicz. 1971. Kowalska Helena, s. Maria Faustyna. W *Hagiografia Polska*. Red. Romuald Gustaw, 845. T. 1. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.

¹¹ Sacra Congregatio S. Officii. 1959. *Notificazione* (6.03.1959). AAS 51 (5): 271.

¹² Michał Sopoćko, Julian Chróściechowski. 1967. *Domine, miserere nobis! De Christo Salvatore Miserentissimo adorando et de Sua Misericordia generi humano imploranda*. Oxon: Fawley Court.

¹³ Sopoćko, Chróściechowski. 1967. *Domine, miserere nobis!*, 69–77.

¹⁴ Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei. 1978. *Notificazione* (15.04.1978): AAS 70 (6): 350.

2. Nowenna do Miłosierdzia Bożego a wielkopiątkowa modlitwa powszechna

Intencje dziewięciu dni nowenny tkwią mocno w tradycji liturgii Kościoła. Najstarsze źródła modlitwy powszechnej Wielkiego Piątku pochodzą z *Sakramentaria gelażyńskiego*, powstałego ok. 750 r.¹⁵ Było w nim 9 intencji (GeV 400–417). Weszły one także do Mszału Piusa V¹⁶. Kolejność modlitw w GeV i MRP była następująca: 1. za Kościół (GeV 400–401; MRP 1224–1226), 2. za papieża (GeV 402–403; MRP 1227–1228), 3. za duchowieństwo i wiernych (GeV 404–405; MRP 1229–1230), 4. za rządzących państwami (GeV 406–407; MRP 1231–1232), 5. za katechumenów (GeV 408–409; MRP 1233–1234), 6. w potrzebach wiernych (GeV 410–411; MRP 1235–1236), 7. za heretyków i schizmatyków (GeV 412–413; MRP 1237–1238), 8. za Żydów (GeV 414–415; MRP 1239–1240), 9. za pogan (GeV 416–417; MRP 1241–1242). W Mszale Pawła VI jest nieco zmieniona kolejność, a poza tym w miejsce siódmego wezwania (za heretyków i schizmatyków) weszło nowe: „o jedność chrześcijan” (jako piąte). Natomiast dziewiąte wezwanie („za pogan”) zostało rozłożone na dwa: „za niewierzących w Chrystusa” (siódme) i „za niewierzących w Boga” (ósme). Są zatem trzy nowe intencje, a cała modlitwa powszechna zawiera ich obecnie dziesięć¹⁷.

Należy zatem porównać treść intencji poszczególnych dni nowenny z wezwaniem zawartymi w modlitwie powszechnej. Dokonując tego porównania, trzeba mieć na uwadze czas powstania nowenny, a więc 1937 r., czyli czas, w którym funkcjonował jeszcze układ wezwań modlitwy powszechnej zawartej w Mszale Piusa V. Można też spróbować odnosić się do obecnego układu podanego w Mszale Pawła VI. Intencje poszczególnych dni są podane według *Dzienniczka* św. Faustyny¹⁸.

Dzień pierwszy:

„Dziś sprowadź mi ludzkość całą, a szczególnie wszystkich grzeszników, i zanurzaj ją w morzu miłosierdzia Mojego. A tym pocieszysz Mnie w gorzkim smutku, [w] jakim Mnie pogrąża utrata dusz”¹⁹.

¹⁵ *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli* (Cod. Vat. Reg. lat. 316/ Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56) *Sacramentarium Gelasianum*. 1981. Red. Leo Eizenhöfer, Petrus Siffrin, Leo C. Mohlberg. Roma: Herder (dalej: GeV).

¹⁶ *Missale Romanum. Editio Princeps (1570)*. Red. Manlio Sodi, Achille M. Tricca. 1998. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana (dalej: MRP).

¹⁷ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*. 2010. Poznań: Pallottinum, 134–140.

¹⁸ *Dzienniczek*, 346–351.

¹⁹ *Dzienniczek*, nr 1210: 346.

Dla pierwszego dnia nowenny podstawowym źródłem jest tekst Ewangelii odczytywanej w Wielki Piątek, a w szczególności słowa mówiące o przebiciu włócznią serca Pana Jezusa przez żołnierza (J 19,34), które otwiera się na grzeszników i stanowi niewyczerpane źródło Miłosierdzia Bożego. Dowodem tego są też słowa modlitwy wypowiedziane przez Jezusa w momencie ukrzyżowania: „Ojcze, przebac im, bo nie wiedzą, co czynią” (Łk 23,34a).

Intencja zatem pierwszego dnia nowenny brzmi: „O miłosierdzie dla całej ludzkości”. Widoczna jest także w modlitwie powszechnej „za Kościół”. Celebrans prosi Boga: „strzeż dzieła Twego miłosierdzia”. Tę intencję nowenny można też dostrzec w drugim wezwaniu modlitwy wielkopiątkowej, w którym zawiera się prośba, „aby lud chrześcijański (...) pod zwierzchnikiem najwyższego pasterza wzrastał w zasługach swej wiary”. Kościół zatem „żyje swoim autentycznym życiem, kiedy wyznaje i głosi miłosierdzie” – jak mówi św. Jan Paweł II²⁰. To właśnie miłosierdzie uwidacznia się na krzyżu Jezusa. „Z otwartego włócznią Serca Zbawiciela rodzi się Oblubienica Jego, Kościół święty, Matka dzieci odrodzonych z wody i żywionych Krwią Jezusa. Świadom tego wszystkiego Jezus woła: «Wykonało się»” – jak pisze bł. Michał Sopoćko²¹. Następnie dodaje: „Na obrazie Najmiłosierniejszego Zbawiciela łaski te symbolizują promienie, tryskające z okolicy Serca Jezusa”²².

Dostrzega się zatem zbieżność intencji pierwszego dnia nowenny z dwoma wezwaniem modlitwy powszechnej.

Dzień drugi:

„Dziś sprowadź Mi dusze kapłańskiej i dusze zakonne, i zanurz je w niezgłębionym miłosierdziu Moim. One dały Mi moc przetrwania gorzkiej męki, przez nich jak przez kanały spływa na ludzkość miłosierdzie Moje”²³.

Intencja drugiego dnia nowenny dotyczy duchowieństwa, przez które spływa na ludzkość miłosierdzie Boże. Wynika ona ze słów samego Chrystusa, które wypowiedział do Apostołów po zmartwychwstaniu: „Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuszcicie grzechy są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im

²⁰ Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia* (30.10.1980). Poznań: Pallottinum, nr 13.

²¹ Michał Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*. Poznań: Albertinum, 28–29.

²² Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, 30.

²³ *Dzienniczek*, nr 1212: 347.

zatrzymane” (J 20,22b-23); „Idźcie i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28,19). Natomiast św. Marek Ewangelista zanotował jeszcze pewnego rodzaju komentarz dotyczący przyjęcia chrztu: „Kto uwierzy i przyjmie chrzest, będzie zbawiony; a kto nie uwierzy, będzie potępiony” (Mk 16,16).

Osoby duchowne, czyli te, które przyjęły sakrament święceń, są powołane przez Boga, aby włączały ludzi w tajemnicę paschalną (poprzez chrzest) i dzięki miłosierdziu kryjącemu się w passze Chrystusa odnawiały w wierzących ich łączność z Bogiem (w sakramencie pojednania i pokuty). Natomiast osoby zakonne powinny starać się, aby coraz lepiej ukazywać Chrystusa (por. KK 46). Właśnie osoby przyjmujące święcenia i osoby zakonne są kanałami, poprzez które spływa na ludzkość miłosierdzie Boże, na co wskazuje motywacja intencji tego dnia zapisana przez św. Faustynę.

Trzecie wezwanie modlitwy powszechnej zawiera również tę samą intencję, w której występuje prośba za wszystkie stany Kościoła, a więc za duchowieństwo, osoby zakonne i świeckie. W Mszału Piusa V (MRP 1229) były dokładnie wyszczególnione stopnie święceń, czyli: biskupi, prezbiterzy, diakoni, subdiakoni, akolici, egzorcyci, lektorzy, ostiariusze, a ponadto wyznawcy, dziewice i wdowy, co można uznać dzisiaj za osoby zakonne i mające błogosławieństwo stanu udzielone przez Kościół.

W tekstach Mszału Piusa V i Mszału Pawła VI jest ta sama prośba, aby wszystkie stany Kościoła, dzięki otrzymanej łasce, wiernie służyły Bogu. Tak więc widać zbieżność intencji nowenny drugiego dnia z trzecim wezwaniem modlitwy powszechnej. Niemalże tę samą treść zawiera modlitwa nowenny: „Ojcze Przedwieczny, spójrz okiem miłosierdzia swego na grono wybrane w winnicy swojej, na dusze kapłanów i dusze zakonne, i obdarz ich mocą błogosławieństwa swego, a dla uczuć Serca Syna swego, w którym to Sercu są zamknięte, udziel im mocy światła swego, aby mogli przewodzić innym na drogę zbawienia, by wspólnie śpiewać cześć niezgłębionemu miłosierdziu Twemu na wieki wieczne. Amen”²⁴.

Pisząc rozważania do intencji tego dnia, bł. Michał Sopoćko zanotował: „Jaki to zaszczyt dla nas ludzi, że Miłosierdzie Boże powołuje dzieci i braci naszych do służby kościelnej, czyniąc z nich narzędzie tak wspaniałej działalności nadprzyrodzonej”²⁵.

²⁴ *Dzienniczek*, nr 1213: 347.

²⁵ Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, 40.

Dzień trzeci:

„Dziś sprowadź Mi wszystkie dusze pobożne i wierne, i zanurz je w morzu miłosierdzia Mojego; dusze te pocieszały Mnie w drodze krzyżowej, były tą kroplą pociech wśród goryczy morza”²⁶.

Trzeci dzień przypada w uroczystość Zmartwychwstania Pańskiego. Niemniej jednak można odnaleźć myśl zawartą w tej intencji tego dnia w wielkopiątkowej modlitwie powszechnej za katechumenów. W intencji dnia jest wyrażenie: „zanurz je w morzu miłosierdzia”, a w modlitwie powszechnej występuje syntagma: „niech nasz Bóg i Pan otworzy wnętrza ich serc i bramy swojego miłosierdzia”.

Dzień zmartwychwstania wieńczy całe misterium paschalne Chrystusa, które jest urzeczywistnieniem miłosierdzia. To wydarzenie staje się udziałem człowieka właśnie poprzez chrzest, dlatego intencja dnia oraz modlitwa za katechumenów wskazuje na „morze miłosierdzia”, w które zostaje zanurzony neofita. Zwraca na to uwagę św. Paweł, mówiąc: „Bóg, będąc bogaty w miłosierdzie, przez wielką swą miłość, jaką nas umiłował, i to nas, umarłych na skutek występków, razem z Chrystusem przywrócił do życia – łaską bowiem jesteście zbawieni – razem też wskrzesił (...). Łaską bowiem jesteście zbawieni przez wiarę” (Ef 2,4-6a.8).

Katechumen włączany do Ludu Bożego przyjmuje chrzest, aby móc za psalmistą wołać przez całe życie: *Misericordias Domini in aeternum cantabo* (Ps 89 [88],2).

Dzień czwarty:

„Dziś sprowadź Mi pogan i tych, którzy Mnie jeszcze nie znają, i o nich myślałem w gorzkiej swej męce, a przysza ich gorliwość pocieszyła serce Moje. Zanurz ich w morzu miłosierdzia Mojego”²⁷.

Intencja czwartego dnia, „za pogan”, odpowiadała dziewiątemu wezwaniu modlitwy powszechnej w Mszale Piusa V²⁸. Natomiast w Mszale Pawła VI została ona podzielona na dwa: „za niewierzących w Chrystusa” (siódme) i „za niewierzących w Boga” (ósme).

²⁶ *Dzienniczek*, nr 1214: 347.

²⁷ *Dzienniczek*, nr 1216: 348.

²⁸ MRP, nr 1241–1242.

Pan Jezus mówił do św. Faustyny: „Sprowadź mi pogan i tych, którzy Mnie jeszcze nie znają”. W Mszałe Piusa V występowała prośba „za pogan”, aby porzucili swoich bożyszczy (*relictis idolis*). W nowym wezwaniu jest: „aby i oni napelnieni światłem Ducha Świętego, mogli wkroczyć na drogę zbawienia” (siódme), „aby w szczerości serca postępowali za tym, co słuszne, i tak mogli odnaleźć samego Boga” (ósme).

Modlitwa nowenny czwartego dnia wyraża tę samą myśl: „niechaj promienie Twej łaski oświecą ich”²⁹. Natomiast prośba o światło Ducha Świętego, zawarta w siódmym wezwaniu modlitwy powszechnej, odnosi się do promieni łaski Chrystusa, a więc ukazuje prawdę, że Paraklet wypełnia zapowiedź Chrystusa, iż „z mojego weźmie i wam objawi” (J 16,14).

Dalej w modlitwie nowenny zawarta jest prośba: „aby i oni wraz z nami wysławiali dziwy miłosierdzia Twego”. Należy zwrócić uwagę na wyrażenie „wraz z nami”, ponieważ zostało ono rozwinięte w wezwaniach modlitwy powszechnej i nakłada obowiązek na żyjących dzisiaj katolików. W kolekcje siódmego wezwania występuje syntagma: „abyśmy przez wzrost we wzajemnej miłości oraz pełniejszy udział w tajemnicy Twego życia, stali się w świecie doskonalszymi świadkami Twojej miłości”, a w kolekcje ósmego wezwania jest mowa o świadectwie dobrych czynów ludzi, którzy wierzą w Boga. W tym kontekście bł. Michał Sopoćko zanotował: „Katolik bez miłości jest formą bez treści, a z ciasną egoistyczną miłością jest parodią miłości Chrystusowej. Katolik, nierozumiejący idei misyjnej, jest tylko na skraju źródła Miłosierdzia Bożego, z którego jeszcze dostatecznie nie czerpie”³⁰.

W połączeniu myśli zawartych w modlitwie nowenny z wezwaniami modlitwy powszechnej dostrzega się, że prośba do Boga za pogan powinna być połączona z autentycznym życiem chrześcijan opartym na Ewangelii.

Dzień piąty:

„Dziś sprowadź Mi dusze heretyków i odszczepieńców, i zanurz ich w morzu miłosierdzia Mojego; w gorzkiej męce rozdzielali Mi ciało i serce, to jest Kościół Mój. Kiedy wracają do jedności z Kościołem, goją się rany Moje i tym sposobem ulżą Mi męki”³¹.

²⁹ *Dzienniczek*, nr 1217: 348.

³⁰ Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, 53.

³¹ *Dzienniczek*, nr 1218: 348.

W piątym dniu intencją nowenny jest modlitwa „za heretyków i odszczepieńców”. Ujmując to słowami posoborowej eklezjologii, chodzi o jedność chrześcijan. Takie właśnie wezwanie znajduje się w odnowionej wielkopiątkowej modlitwie powszechnej jako piąte, w przedpoborowym układzie było to siódme wezwanie. Myśl zawarta w intencji dnia odpowiada też treści wezwania, „aby dążyli do prawdy”, a w anamnestycznej części kolekty jest mowa, że to Bóg gromadzi rozproszonych, a zgromadzonych zachowuje w jedności. W prośbie kolekty natomiast jest zawarta myśl: „niech wszyscy, których uświęcił jeden chrzest, złączą się w prawdziwej wierze”. W przedsoborowych tekstach mszalnych tego dnia (wtorek w oktawie Wielkanocy) była odczytywana perykopa o ukazaniu się Zmartwychwstałego Apostołom, który „oświecił ich umysły, aby rozumieli Pisma” (Łk 24,45). Podziały występujące wśród chrześcijan wynikają właśnie z różnego rozumienia Pisma Świętego³².

Intencja tego dnia oraz wezwanie modlitwy powszechnej tkwi swymi korzeniami w Modlitwie arcykapłańskiej Chrystusa, w której prosi On Ojca o jedność wszystkich wierzących (J 17,20-26). Zjednoczenie wszystkich chrześcijan ma być na wzór zjednoczenia Ojca z Synem.

Dzień szósty:

„Dziś sprowadź Mi dusze ciche i pokorne, i dusze małych dzieci, i zanurz je w miłosierdziu Moim. Dusze te są najwięcej podobne do serca Mojego, one krzepiły Mnie w gorzkiej konania męce; widziałem je jako ziemskich aniołów, które będą czuwać u Moich ołtarzy, na nie zlewam całymi strumieniami łaski. Łaskę Moją jest przyjąć zdolna tylko dusza pokorna, dusze pokorne obdarzam swoim zaufaniem”³³.

Modlitwa dołączona do tej intencji nowenny wynika ze słów Chrystusa: „Weźcie na siebie moje jarzmo i uczcie się ode Mnie, bo jestem cichy i pokornego serca” (Mt 11,29). Jarzmo Chrystusa nie jest ciężarem, ale drogą prowadzącą do Boga, a sam Syn Boży – wzorem cichym i pokornym. Zawarta myśl, w intencji i modlitwie nowenny tego dnia, o małych dzieciach może ukazywać też symbol człowieka, ponieważ Chrystus wyraźnie mówił: „Kto nie przyjmie królestwa Bożego jak dziecko, ten nie wejdzie do niego” (Mk 10,15; por. Mt 18,3-4). Tylko dusze pokorne są obdarzane zaufaniem samego Chrystusa, na co wskazuje intencja dnia.

³² Por. Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, 55.

³³ *Dzienniczek*, nr 1220: 349.

Trudno odnaleźć bezpośrednio powiązanie nowenny tego dnia z wielkopiątkową modlitwą powszechną. Można jedynie doszukiwać się związku z wezwaniem „za rządzących państwami”. Chodzi o to, aby rządzący kierowali podległymi im społecznościami w sposób umożliwiający ludziom stawanie się dziećmi Bożymi. Te myśli można odnaleźć w wyrażeniach wezwania, w których jest mowa o życiu w wolności i pokoju oraz o swobodach religijnych. W tych przymiotach uwidacznia się dziecięctwo Boże. Bł. Michał Sopoćko dostrzega ich przejawy w niewinności i czystości, a także w zaufaniu. Człowiek dorosły, posiadając takie cnoty, staje się mały dzięki łasce Boga³⁴.

Dzień siódmy:

„Dziś sprowadź Mi dusze, które szczególnie czczą i wysławiają miłosierdzie Moje, i zanurz je w miłosierdziu Moim. Te dusze najwięcej bolały nad Moją męką i najgłębiej wniknęły w ducha Mojego. One są żywym odbiciem Mojego liściwego serca. Dusze te jaśnieć będą szczególną jasnością w życiu przyszłym, żadne nie dostanie się do ognia piekielnego, każdej szczególnie bronić będę w jej śmierci godzinie”³⁵.

Przewodnią myślą tej intencji są czciciele miłosierdzia Bożego, ponieważ „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5,7). Św. Jan Paweł II rozwija te słowa Chrystusa, mówiąc, że Kościół wyznaje miłosierdzie Boże i głosi je oraz stara się czynić miłosierdzie³⁶.

Intencja tego dnia łączy się z kolektą dziewiątego (przed reformą – szóstego) wezwania w wielkopiątkowej modlitwie powszechnej, która brzmi: „Wszzechmogący, wieczny Boże, pociecho strapionych i mocy cierpiących, usłysz prośby tych, którzy w jakimkolwiek utrapieniu wołają do Ciebie, aby wszyscy mogli się radować, że doznali w swoich potrzebach Twego miłosierdzia”. Wówczas, jak wyraża modlitwa nowenny, ci ludzie „wśród wszelkich udręczeń i przeciwności idą na przód ufni w miłosierdzie (Boże)”.

Wyrażona również w tej modlitwie myśl, że te osoby „dźwigają ludzkość całą na barkach swoich”, można by rozumieć w dwojaki sposób. Po pierwsze, duchowy, że wypraszają miłosierdzie Boże, a po drugie, iż ta myśl może odnosić się do rządzących, o których jest mowa w dziewiątym wezwaniu wielkopiątkowej modlitwy powszechnej.

³⁴ Por. Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, 58–59.

³⁵ *Dzienniczek*, nr 1224: 350.

³⁶ Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia*, nr 13–14.

Dzień ósmy:

„Dziś sprowadź Mi dusze, które są w więzieniu czyścicowym i zanurz je w przepaści miłosierdzia Mego, niechaj strumienie krwi Mojej ochłódzą ich upalenie. Wszystkie te dusze są bardzo przeze Mnie umiłowane, odpłacają się Mojej sprawiedliwości; w twojej mocy jest im przynieść ulgę. Bierz ze skarbcza Mojego Kościoła wszystkie odpusty i ofiaruj za nie... O, gdybyś znała ich mękę, ustawicznie byś ofiarowała za nie jałmużny ducha i spłacała ich długi Mojej sprawiedliwości”³⁷.

Myśli zawarte w intencji tego dnia można odnaleźć również w dziesiątym wezwaniu modlitwy powszechnej. Występuje w nim prośba skierowana do Boga o otwarcie więzień i o obdarzeniu zbawieniem umierających. Można to zatem rozumieć również w myśl intencji jako więziennie czyścicowe.

Pan Jezus, zwracając się do św. Faustyny, mówi o ofiarowaniu odpustów za zmarłych przebywających w czyścicu. Sobór Watykański II w pewien sposób wyjaśnia tę prośbę, stwierdzając: „Wszyscy bowiem, którzy należą do Chrystusa (...) zrastają się w jeden Kościół i zespalają się wzajemnie ze sobą w Chrystusie (...). Łączność więc pielgrzymów z braćmi, którzy zasnęli w pokoju Chrystusa (...) umacnia się dzięki wzajemnemu udzielaniu sobie dóbr duchowych” (KK 49). W związku z tym św. Paweł VI w Konstytucji apostolskiej *Indulgentiarum doctrina* wyjaśnia znaczenie uzyskiwania odpustów za zmarłych: „Jeżeli wierni ofiarują odpusty za zmarłych, w szczególny sposób praktykują miłość, a gdy myślą o sprawach wiecznych, lepiej układają sprawy doczesne”³⁸.

Odpusty wynikają z tzw. „władzy kluczy”, którą otrzymał św. Piotr (Mt 16,19). Oznacza to, że Kościół, ustanawiając odpusty, szafuje miłosierdziem Bożym. Ofiarowanie ich za zmarłych przynosi im ulgę i sprawia, że wraz ze świętymi mogą śpiewać pieśń chwały całej Trójcy Świętej.

W uzyskiwaniu odpustów dostrzega się sprawiedliwość Bożą odnoszącą się do kary doczesnej, ale równocześnie ujawnia się miłosierdzie Boże. Bł. Michał Sopoćko na kanwie odpustów, czyniąc refleksję odnoszącą się do zmarłych, ale też i do żywych, pisze: „Kara w czyścicu jest straszna, a pokuta na ziemi jest łatwa, dlatego modłać się za dusze w czyścicu, pamiętajmy o potrzebie pokuty za własne grzechy”³⁹.

³⁷ *Dzienniczek*, nr 1226: 351.

³⁸ Paweł VI. 2012. Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina* (1.01.1967), nr 8. W *Wykaz odpustów. Normy i nadania*, 118. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

³⁹ Sopoćko. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*, 71.

Dzień dziewiąty:

„Dziś sprowadź Mi dusze oziębłe i zanurz je w przepaści miłosierdzia Mojego. Dusze te najboleśniej ranią serce Moje. Największej odrazy doznała dusza Moja w Ogrójcu od duszy oziębłej. One były powodem, iż wypowiedziałem: Ojcze, oddal ten kielich, jeżeli jest taka wola Twoja. – Dla nich jest ostateczna deska ratunku uciec się do miłosierdzia Mojego”⁴⁰.

W intencji tego ostatniego dnia nowenny Pan Jezus przypomina swoje słowa wypowiedziane w Ogrójcu o oddaleniu kielicha, ale jednak uzależnia się od woli Ojca (por. Łk 22,42). Dusze oziębłe stają się przyczyną, dla których Jezus wypełnił wolę Ojca, podejmując mękę i śmierć. W tym wydarzeniu zbawczym, które dzisiaj zawiera się w liturgii Eucharystii, pragnie zanurzyć oziębłych ludzi, aby doznali też miłosierdzia Bożego. Wynika to również ze słów Chrystusa wypowiedzianych przy ustanowieniu Eucharystii: „To jest moja Krew (...) na odpuszczenie grzechów” (Mt 26,28).

Modlitwa nowenny tego dnia przyrównuje oziębłe dusze do trupów. Można w tym miejscu odwołać się do słów Chrystusa mówiącego do obłudników, że ich wnętrza są jak trupie kości (Mt 23,27), ponieważ wszelkie zło pochodzi z wnętrza człowieka (Mk 7,21-23). Dalej w modlitwie jest wyrażona prośba, aby Ojciec miłosierdzia doprowadził oziębłych ludzi do nawrócenia i wysławiania Bożego miłosierdzia.

Intencja tego dnia nie ma paralelnego wezwania w wielkopiątkowej modlitwie powszechnej. Niemniej jednak można ją dostrzec w bezpośrednich aktach liturgicznych występujących po niej. Samo określenie modlitwy – „powszechna” wskazuje na modlitwę za wszystkich ludzi, a więc za wierzących i niewierzących, co jest także widoczne w nowennie, w której wspomina się ludzi oziębłych. Bezpośrednio po modlitwie powszechnej następuje adoracja Krzyża – centralny moment Wielkiego Piątku – ukazująca właśnie powszechność zbawienia, a po niej Komunia św., a więc owoc męki Chrystusa i tajemnicy zmartwychwstania, w której uczestniczy człowiek.

Widać zatem, że intencje nowenny są zawarte w treści wielkopiątkowej modlitwy powszechnej, oprócz jednej: nie występuje nawiązanie do wezwania za Żydów. Można powiedzieć, że jak modlitwa powszechna w Wielki Piątek podprowadza do punktu kulminacyjnego, jakim jest adoracja Krzyża, tak nowenna przygotowuje

⁴⁰ *Dzienniczek*, nr 1228: 351.

i odnajduje swój szczyt oraz wypełnienie w święcie Miłosierdzia Bożego, czyli w II Niedzielę Wielkanocy.

3. Dziewięć dni nowenny a dni paschalne

Nowenna do Miłosierdzia Bożego, jak wiadomo, trwa od Wielkiego Piątku do soboty w oktawie Wielkanocy. Czasami można spotkać się z pytaniami lub wręcz z wątpliwościami, czy ta forma modlitwy, która jest związana z tajemnicą Krzyża, powinna być odmawiana w dni stanowiące radość wynikającą z tajemnicy zmartwychwstania. Przy udzielaniu odpowiedzi punktem wyjścia powinno być najpierw Triduum Paschalne, które stanowi szczyt roku liturgicznego⁴¹. W nim bowiem jest celebrowana tajemnica męki, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Ta tajemnica rozłożona w celebracji na trzy dni stanowi jedno misterium paschalne. Należy wziąć również pod uwagę samo określenie „Pascha”, co oznacza: przejście, wyjście. Stosując język matematyczny, można by powiedzieć, że Pascha stanowi odcinek, a więc odległość od punktu „a” do punktu „b”. Pascha Chrystusa jest zatem przejściem od śmierci na krzyżu do momentu zmartwychwstania.

Warto by w tym miejscu zatrzymać się nad pewną dygresją lingwistyczną. Język łaciński określa osiem dni od zakończenia Triduum Paschalnego jako *octava Paschae*, czyli „oktawa Paschy”. Te dni stanowią zatem przedłużenie świętowania tajemnicy paschalnej. Polskie określenie tego czasu koncentruje się tylko na Wielkanocy, co w pewien sposób zubaża rozumienie całego misterium paschalnego i skupia się li tylko na zmartwychwstaniu, zapominając o całości tajemnicy odkupienia.

Św. Jan Paweł II bardzo wyraźnie akcentuje, że misterium paschalne stanowi szczytowy punkt objawienia i urzeczywistnienia miłosierdzia⁴², a zmartwychwstanie jest końcowym znakiem misji mesjańskiej⁴³. Chrystus nie jest bowiem „Bogiem umarłych, lecz żywych” (Mk 12,27a). Papież mocno podkreśla, że drogę do zmartwychwstania wyznacza krzyż, w związku z tym pisze: „(...) kiedy pamiętamy o Krzyżu Chrystusa, o Jego męce i śmierci, wiara i nadzieja nasza koncentruje się na Zmartwychwstałym”⁴⁴. Tę refleksję na temat paschalnego wymiaru miłosier-

⁴¹ Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza. 2010. W *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, [77]–[85]. Poznań: Pallottinum, nr 18.

⁴² Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia*, nr 7.

⁴³ Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia*, nr 8.

⁴⁴ Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia*.

dzia kończy św. Jan Paweł II stwierdzeniem, że Chrystus paschalny jest żywym znakiem historiozbawczym i zarazem eschatologicznym⁴⁵.

Tę rzeczywistość opisuje wcześniej także bł. Michał Sopoćko. Zauważa, iż największe Miłosierdzie Boże spłynęło na ludzkość w Wielki Piątek, dlatego Kościół w modlitwie powszechnej tego dnia zanosí do Boga próśby o miłosierdzie dla poszczególnych grup ludzi. Jednak aplikacja zasług Chrystusa do poszczególnych osób nastąpiła dopiero po zmartwychwstaniu⁴⁶.

Powiązanie nowenny z oktawą Wielkanocy wskazuje na mocne połączenie z liturgią. Otóż ostatniego dnia nowenny, a więc w sobotę w oktawie Wielkanocy, Kościół czyta podczas Mszy św. perykopę ewangeliczną (Mk 16,9-15), która rozpoczyna się od ukazania się Zmartwychwstałego Marii Magdalenie, o której Ewangelista wzmiankuje, że wcześniej z niej „wyrzucił siedem złych duchów” (w. 9b). O fakcie wyrzucenia siedmiu złych duchów wspomniane jest także w Łk 8,2. Ta historia związana z Marią Magdaleną wskazuje na jej całkowitą przemianę, gdyż liczba siedem w znaczeniu biblijnym oznacza pełnię, całkowitość. Nasuwa się zatem wniosek, iż ta święta, dzięki swej zupełniej przemianie, dostępuje łaski odkrycia tajemnicy zmartwychwstania. Maria Magdalena jawi się jako zwornik przeżywania oktawy Wielkanocy, a jednocześnie przykład osoby, w której realizują się zasługi Chrystusa dla poszczególnych ludzi po Jego zmartwychwstaniu. Takim obrazem i równocześnie przykładem nawróconej kobiety kończy się nowenna połączona z liturgią.

Czas nowenny włączony w treści celebrowanej liturgii stanowi przygotowanie do święta Miłosierdzia Bożego. Teksty nowenny przenikają się z tekstami biblijnymi i eucharystycznymi tych dziewięciu dni. Właściwe zrozumienie oraz ich przyjęcie do życia człowieka sprawia, że te dni liturgiczne, od Wielkiego Piątku do soboty w oktawie Wielkanocy, mogą stać się wspólnym uczestnictwem w liturgii czasu, co można by określić jako *participatio actuosa* (uczestnictwo czynne). Ten termin nie odnosi się li tylko do celebracji obrzędów liturgicznych, ale także do liturgii uświęcenia czasu i nie w rozumieniu liturgii godzin, bo znów byłaby relacja do tekstów i obrzędów, lecz do przeżywania czasu w tzw. codziennym życiu. Uczestnictwo to polega na wprowadzaniu treści liturgicznych i modlitewnych w swoje osobiste życie. To będzie dopiero prawdziwe *participatio actuosa*, które pozwoli na właściwe i autentyczne przeżywanie święta Miłosierdzia Bożego. *Participatio*

⁴⁵ Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia*.

⁴⁶ Michał Sopoćko. 1972. Duch liturgii II Niedzieli Wielkanocy. W „... Bo Jego miłosierdzie na wieki” (*Ps 135*). Red. Tomasz Bielski, 390. Poznań: Pallottinum.

actuosa w rozumieniu czasu stanowi właściwe rozumienie normy zawartej w *lex vivendi*, która wynika z połączenia *lex credendi* z *lex orandi*.

Wnioski

Objawienia św. Faustyny i jej zapiski z tych wydarzeń doprowadziły, mimo wielkich trudności, do utworzenia i wprowadzenia w życie Kościoła nowej formy modlitwy, jaką jest nowenna do Miłosierdzia Bożego. Dzięki tej skromnej świętej Kościół przybliżył sobie największą Bożą tajemnicę i ukierunkował w jej stronę formę kultu, nie tyle w znaczeniu latrystycznym, co raczej suplikacyjnym. Nowenna stanowi zatem błaganie Boga o Jego miłosierdzie dla konkretnych ludzi. Ta Boża tajemnica przejawia się *hic et nunc*, ale prowadzi człowieka ku wieczności. Ten eschatologiczny kierunek ma na celu przygotowanie człowieka na moment ostatecznego doświadczenia miłosierdzia Bożego. Mówiąc językiem Oscara Cullmanna, trzeba by powiedzieć, że nowenna stanowi doświadczenie miłosierdzia Bożego „już i jeszcze nie”. W ziemskim życiu człowiek zostaje wprowadzony w miłosierdzie Boże w momencie chrztu i doświadcza go również w sakramencie pokuty i pojednania. Najpełniej jednak odczuje miłosierdzie Boże w momencie śmierci i w życiu wiecznym.

Te prawdy zawarte w pobożności odmawianej nowenny i treści z nią związane ściśle łączą się z tekstami liturgicznymi, a w szczególności z modlitwą powszechną Wielkiego Piątku. Nowenna powstała w 1937 r., a więc 25 lat przed rozpoczęciem Soboru Watykańskiego II, czyli nie było jeszcze soborowej Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*. Ten dokument wyraźnie domaga się, aby wszelkie nabożeństwa wypływały z liturgii i do niej prowadziły (KL 13). Widać zatem, że treść nowenny weszła w ducha Kościoła dużo wcześniej, aniżeli ta myśl została skodyfikowana przez Sobór.

Patrząc na treść nowenny, należy wyraźnie stwierdzić, iż jest ona bardzo mocno powiązana z liturgią paschalną celebrowaną przez Kościół w czasie Triduum Paschalnego i przez całą oktawę Paschy. Trzeba powiedzieć, że treści zawarte w nowennie przenikają się z tekstami liturgicznymi i czasem celebrowanej liturgii. Miłosierdzie Boże, które najpełniej objawiło się w misterium paschalnym Chrystusa, odnajduje w Kościele swoje formy w celebracji liturgii i nabożeństwie, jakim jest nowenna. Treści tych obu form są tożsame.

Bibliografia

- Borkiewicz Izidor. 1971. Kowalska Helena, s. Maria Faustyna. W *Hagiografia Polska*. Red. Romuald Gustaw, 837–848. T. 1. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Jan Paweł II. 1980. Encyklika *Dives in misericordia* (30.10.1980), Poznań: Pallottinum.
- Kowalska Faustyna. 2002. *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*. Warszawa: Wydawnictwo Promic.
- Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli (Cod. Vat. Reg. lat. 316/ Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56) Sacramentarium Gelasianum*. 1981. Red. Leo Eizenhöfer, Petrus Sifrin, Leo C. Mohlberg. Roma: Herder.
- Missale Romanum. Editio Princeps (1570)*. 1998. Red. Manlio Sodi, Achille M. Tricca. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Mszal rzymski dla diecezji polskich*. 2010. Poznań: Pallottinum.
- Ogólne normy roku liturgicznego i kalendarza. 2010. W *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, [77]–[85]. Poznań: Pallottinum.
- Paweł VI. 2012. Konstytucja apostolska *Indulgentiarum doctrina* (1.01.1967). W *Wykaz odpustów. Normy i nadania*, 102–128, Katowice: Księgarnia św. Jacka.
- Sopoćko Michał. 1972. Duch liturgii II Niedzieli Wielkanocy. W „... *Bo Jego miłosierdzie na wieki*” (*Ps 135*). Red. Tomasz Bielski, 377–392. Poznań: Pallottinum.
- Sopoćko Michał. 1949. *Godzina święta i Nowenna o Miłosierdziu Bożym nad światem*. Poznań: Albertinum.
- Sopoćko Michał, Chróściechowski Julian. 1967. *Domine, miserere nobis! De Christo Salvatore Misericordissimo adorando et de Sua Misericordia generi humano imploranda*. Oxon: Fawley Court.
- Sacra Congregatio S. Officii. 1959. *Notificazione* (6.03.1959): AAS 51 (5): 271.
- Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei. 1978. *Notificazione* (15.04.1978): AAS 70 (6): 350.
- Weron Eugeniusz. 1991. Teologiczna analiza nowenny do Miłosierdzia Bożego. W *Wobec tajemnicy Bożego Miłosierdzia*. Red. Lucjan Balter, 243–254. Poznań: Pallottinum.

JACEK NOWAK SAC, prof. dr hab., kierownik Katedry Teologii Liturgii na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie, konsultor i sekretarz Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Konferencji Episkopatu Polski.